НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

КОЗЬМЕНКО ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 368(477)(043.05)

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Донецьк – 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державному вищому навчальному закладі "Українська академія банківської справи Національного банку України" (м. Суми).

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Балацький Олег Федорович,
Сумський державний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри управління;

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
Буркінський Борис Володимирович,
Інститут проблем ринку і еколого-економічних досліджень НАН України (м. Одеса), директор;

доктор економічних наук, професор
Барановський Олександр Іванович,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України" (м. Київ), завідувач відділу досліджень розвитку та регулювання фінансових ринків;

доктор економічних наук, професор
Александров Іван Олександрович,
Інститут економіки промисловості НАН України (м. Донецьк)

Захист дисертації відбудеться 25 червня 2009 р. об 11:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.151.01 Інституту економіки промисловості НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки промисловості НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий "__ " __ 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.М. Кузьменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Останні десятиріччя характеризуються формуванням у свідомості людей і в суспільстві думки про обмеженість ресурсів нашої планети, про можливість настання вже в недалекій перспективі глобальних катастроф незворотного характеру. Починаючи з конференції у Ріо-де-Жанейро дана проблема є центральною для багатьох сфер наукової діяльності. Більшість науковців вважають можливим її вирішення шляхом реалізації концепції сталого розвитку, яка передбачає гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності, спрямованої на охорону навколишнього середовища. Не останнє місце у такому напрямку розвитку суспільства повинно відігравати страхування. При цьому страхування, з одного боку, можна розглядати як механізм страхового захисту окремих суб'єктів господарювання, а з іншого – як один з багатьох інструментів реалізації самої концепції сталого розвитку. Звісно, особливе місце тут відводиться страхуванню екологічних ризиків.

Наявність досконалого страхового ринку сприяє підвищенню стійкості фінансової і економічної систем і забезпечує сталий розвиток людства. Але слід констатувати, що вітчизняний страховий ринок ще тільки формується, що поки не дозволяє застосовувати його як дієвий інструмент реалізації концепції сталого розвитку. Враховуючи, що сталий розвиток і страхування як підсистеми загального економічного простору взаємопов'язані, відсутність теоретико-методологічного обґрунтування стратегії розвитку страхового ринку негативно впливає на цілісність, логічність та послідовність сталого розвитку суспільства. Саме це вказує на високу актуальність теми дослідження.

Теоретичні засади розвитку страхового ринку, його роль та місце у фінансовій системі країни активно досліджуються у світовій науковій літературі. Останнім часом суттєво активізувались дослідження в зазначеній сфері і серед вітчизняних науковців. Вагомим є доробок таких вчених, як В.Д. Базилевич, О.І. Барановський, О.Д. Василик, Ю.В. Євченко, О.Д. Заруба, В.В. Корнєєв, Д.А. Навроцький, С.С. Осадець, Л.В. Рибальченко, О.Р. Романенко, О.А. Рядно, М.І. Савлук, В.М. Федосов, В.М. Фурман, С.І. Юрій та ін.

Слід також підкреслити, що сьогодні ведуться дослідження питань, пов'язаних саме з проблемами забезпечення сталого розвитку та ролі в ньому екологічного страхування такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як І.О. Александров, О.І. Амоша, О.Ф. Балацький, Б.В. Буркінський, Т.П. Галушкіна, Б.М. Данилишин, Н.Е. Дєєва, М.І. Долішний, С.І. Дорогунцов, Л.Г. Мельник, Г.О. Моткин, О.М. Паламарчук, Є.В. Рюміна, І.А. Сааджан, О.Ф. Савченко, Е. Стаффорд, В.М. Трегобчук, К. Хартман, К. Хатчинсон, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов, В.Я. Шевчук та ін.

Разом з тим узагальнення досягнень світової та вітчизняної економічної думки з даної проблематики свідчить, що, незважаючи на значну кількість наукових робіт, в розрізі проблеми, що розглядається в дисертаційній роботі, вони носять фрагментарний та незавершений характер і потребують комплексного

комплексного та системного вирішення, що передбачає формування принципово нового концептуального підходу до розробки стратегії функціонування страхового ринку України в контексті сталого розвитку. Подальшого дослідження потребує комплекс питань, пов'язаних з обґрунтуванням методологічних засад розвитку екологічної складової страхового ринку. Крім того, важливого значення набуває питання теоретичного та методологічного обґрунтування державного регулювання страхового ринку України у відповідності до вимог міжнародних регулятивних документів.

Важливість дослідження вказаних проблем та недостатній рівень їх теоретико-методологічного обґрунтування визначили вибір теми дисертаційної роботи, свідчать про її актуальність, теоретичну та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з основними напрямками наукових результатів, теоретичних положень і висновків досліджень, що були проведені в рамках науково-дослідних робіт в Державному вищому навчальному закладі "Українська академія банківської справи Національного банку України", а саме: "Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні" (номер державної реєстрації 0102U006965) та "Формування страхового ринку України в контексті сталого розвитку" (номер державної реєстрації 0107U01213), а також у Сумському державному університеті: "Удосконалення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки України" (номер державної реєстрації 0106U008508), "Фінансовий механізм кредитно-інвестиційного забезпечення сталого еколого-економічного розвитку" (номер державної реєстрації 0106U008510).

До звітів за цими темами включено пропозиції автора щодо визначення: взаємозв'язку фінансового і страхового ринків країни, стратегічних тенденцій розвитку страхового ринку України, екологічної складової страхового ринку, напрямків і механізмів використання екологічного страхування для реалізації концепції сталого розвитку, ролі страхування у сталому розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування теоретико-методологічних засад і науково-методичного забезпечення функціонування вітчизняного страхового ринку та його екологічної складової в контексті реалізації концепції сталого розвитку суспільства.

Відповідно до мети дисертаційного дослідження були сформовані такі завдання:

- узагальнити теоретико-методологічні підходи та розкрити сутність, функції, принципи та класифікаційні ознаки страхування як особливого виду фінансової діяльності;
- дослідити методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку;
- виокремити місце страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку;
- визначити напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку суспільства;

- обґрунтувати місце, функції та роль страхового ринку у фінансовій системі країни; на основі систематизації існуючих досліджень удосконалити сутність страхового ринку, впорядкувати його структуру за суб'єктно-об'єктними характеристиками;
- дослідити сучасний стан і тенденції розвитку страхового ринку України в контексті розвитку російського та європейського страхового ринків та провести порівняльну оцінку розвитку видів страхування як індикаторів їх стану;
- провести аналіз динаміки розвитку екологічної складової страхового ринку України та обґрунтувати концептуальні напрямки розвитку екологічного страхування;
- дослідити теоретико-методологічні основи управління екологічними ризиками та сформувати концептуальні напрямки розвитку страхування катастрофічних екологічних ризиків;
- дослідити методики побудови рейтингових оцінок страхових організацій та розробити методику визначення рейтингу їх надійності з врахуванням особливостей обмеженого інформаційного простору страхового ринку України;
- дослідити процедуру формування тарифних ставок в екологічному страхуванні та надати рекомендації щодо їх удосконалення для умов сталого розвитку;
- обґрунтувати концептуальні напрямки державного регулювання розвитку страхового ринку в контексті забезпечення сталого розвитку;
- розробити основні напрямки стратегії подальшого реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з міжнародними програмами Директиви платоспроможності (Solvency I та Solvency II);
- запропонувати шляхи удосконалення нормативно-законодавчої бази забезпечення страхування ризиків екологічного характеру.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають між суб'єктами страхового ринку та обумовлені необхідністю реалізації завдань концепції сталого розвитку.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади і науково-методичне забезпечення функціонування страхового ринку та його екологічної складової.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення теорії фінансів, страхування та економіки природокористування, сучасні концепції екологічного та страхового менеджменту, а також теоретичні напрацювання вітчизняних і закордонних вчених-економістів, присвячені проблемам функціонування страхового ринку та сталого розвитку.

При постановці й розв'язанні поставлених у науковому дослідженні завдань застосовувалися такі методи дослідження, як: наукової абстракції (при обґрунтуванні категоріального апарату); синтезу і аналізу (при визначенні сучасних закономірностей та стратегічних перспектив розвитку страхового ринку та його екологічної складової); порівняльного аналізу (при оцінці стратегічних напрямків розвитку страхових ринків); системно-структурного аналізу

(при здійсненні суб'єктно-об'єктного аналізу структури страхового ринку, встановленні взаємозв'язку страхування та сталого розвитку); методи графічного й економіко-математичного моделювання, кореляційно-регресійного і багатофакторного аналізу (при формуванні підходів до оцінки екологічного ризику та рейтингової оцінки страховиків); метод експертних оцінок і метод ситуаційного аналізу (при формуванні концептуальних напрямків державного регулювання розвитку страхового ринку та ринку перестрахування); методи економіко-математичного моделювання (при формуванні тарифних ставок по екологічному страхуванню).

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційного дослідження є: дані фінансової звітності вітчизняних страхових компаній; законодавчі і нормативні документи, аналітичні огляди, статистичні звіти Державного комітету статистики України; Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, інших органів державного і регіонального управління; аналітична інформація науково-дослідних установ; монографічні дослідження та наукові публікації з питань розвитку страхового ринку та сталого розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукової проблеми формування теоретико-методологічних засад та науково-методичного інструментарію стратегічного розвитку страхового ринку України та його екологічної складової в контексті сталого розвитку. Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- визначено напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку суспільства (ефективне функціонування страхового ринку забезпечує реалізацію концепції сталого розвитку, який, у свою чергу, стабілізує розвиток страхового ринку у довгостроковій перспективі) і технології їх реалізації;
- обґрунтовано та впорядковано взаємозв'язки між ринками фінансових і страхових послуг, страховим та фінансовим ринками. Визначено, що фінансовий і страховий ринки перетинаються у сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку (страховиків), які на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування, а їх перетин відбувається на ринку страхових послуг;
- на основі визначення можливих варіантів поєднання функціонування страхового ринку у довгостроковій перспективі і концепції сталого розвитку обґрунтовано необхідність прийняття за домінанту і формалізовано напрямки збалансованої комплексної стратегії узгодження еколого-страхових інтересів;
- обґрунтовано необхідність координації зусиль та інтеграції страхових ринків різних країн (у тому числі шляхом прийняття відповідних міждержавних угод, створення міжнародних страхових пулів, розвитку перестрахування

та інших заходів) в умовах посилення глобальних загроз сталості розвитку суспільства (наприклад, глобального потепління). Доведено, що такі заходи дадуть можливість відшкодування прийнятної частки потенційних збитків страхувальників, а страхові ринки стануть одним з основних чинників збереження сталості розвитку суспільства. При цьому страховики отримають нові можливості для розширення спектра надання страхових послуг та перспективи для розвитку;

- розроблено науково-методичні підходи та процедури визначення рейтингу страхових компаній і регіональних страхових ринків: 1) на основі формування набору показників діяльності страховика за видами страхування, встановлення залежності варіації результативної ознаки від варіації визначених показників та зведення до узагальнюючого показника (рейтингу); 2) як імовірності дотримання страховиком показників, які визначають його стійкість (на основі використання формули Байєса). На основі розроблених підходів сформовано рейтинги страхових компаній України та рейтинги регіональних страхових ринків за визначеними критеріями;

- розроблено науково-методичний підхід і циклічний алгоритм формування тарифної ставки при страхуванні екологічних ризиків з урахуванням (окрім нетто-ставки, ризикової надбавки та інших базових компонент) параметрів кон'юнктури страхового ринку;

удосконалено:

- класифікацію учасників страхового ринку, у якій, на відміну від існуючих підходів, що виділяють лише два базові суб'єкти ринку – страховиків та страхувальників, пропонується виокремити третього базового суб'єкта, а саме страхових посередників (страхових агентів, брокерів, актуаріїв, аджастерів, сюрвейєрів). Доведено, що основною відмінністю посередників від страховиків є відсутність інвестиційної діяльності, що не дає їм можливості виходу на фінансовий ринок, а обмежує їх діяльність страховим ринком;
- науково-методичні підходи до оцінки екологічного страхового ризику шляхом сумування його фонової компоненти (багатомірна модель, яка включає цілий ряд змінних, що кількісно описують збитки від різного роду забруднень природного середовища і зміни його фізичного стану) та імовірнісної компоненти (реалізація ризиків аварій і катастроф);
- науково-методичний підхід до державного регулювання вітчизняного страхового ринку за рахунок наділення Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг виключними повноваженнями не тільки з контролю за дотриманням вимог базових угод, а й щодо моніторингу і регулювання діяльності страховиків та розвитку її функцій з поглиблення прозорості ринкового середовища;
- класифікацію рейтингів страхових організацій шляхом прийняття за базові наступних класифікаційних ознак: відповідно до сфери діяльності ("life", "non-life", перестрахування); в залежності від органів, що їх визначають (наглядові органи, спеціалізовані рейтингові агентства, страхові компанії);

набули подальшого розвитку:

- економічний зміст категорії “страхування” як особливого виду фінансової діяльності, що виникає внаслідок потреби у страховому захисті в системі економічних відносин, передбачає формування страхових фондів, в тому числі шляхом співстрахування і перестрахування, та подальший перерозподіл акумульованих коштів в результаті настання страхового випадку між суб’єктами відповідних відносин. Такий підхід, на відміну від існуючих, підкреслює значення саме страхового захисту як комплексу заходів щодо попередження, подолання або зменшення негативного впливу несприятливих подій;
- економічний зміст категорії “страховий ринок”, як: 1) самостійного сегмента фінансової системи країни (системний підхід); 2) сукупності інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг (інституціональний підхід); 3) системи економіко-правових відносин між покупцями, продавцями послуг зі страхування та перестрахування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів (функціональний підхід); 4) однієї із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку суспільства, що забезпечує стабільне функціонування суб’єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі екологічних ризиків) та озброює уповноважені органи інструментами екострахової політики (підхід у контексті концепції сталого розвитку);
- обґрунтування та формалізація тенденцій розвитку екологічних складових страхового ринку та ринку перестрахування України;
- методологічні засади розвитку екологічного страхування в системі інструментів забезпечення переходу до концепції сталого розвитку на основі відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників і формалізацію напрямків розвитку екологічного страхування (об’єкти та суб’єкти, функції, види, розмір відшкодування, напрямки державного регулювання, методичний інструментарій);
- концептуальні засади формування стратегії розвитку регіональних страхових ринків, національного страхового ринку та стратегії його інтеграції у світовий (зовнішній) страховий ринок з урахуванням вимог міжнародних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I та Solvency II.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних і методологічних висновків дисертаційної роботи щодо розробки стратегії розвитку страхового ринку України в контексті сталого розвитку, що дозволяє підвищити дієвість економічного та організаційного інструментарію його функціонування.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження, зокрема: Комітету Верховної Ради України

з питань бюджету (довідка від 17.03.2009), Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (довідка № 3338/08/10-09 від 16.03.2009), Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (довідка № 01/21 від 16.03.2009), Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України (лист № 1/119 від 25.03.2009), Асоціації "Страховий бізнес" (довідка № 17/257 від 15.11.2008), Асоціації "Всеукраїнське об'єднання сприяння страховій науці" (довідка № 3/212 від 15.11.2008), Харківського Союзу Страховиків (довідка № 26 від 16.03.2009), ЗАТ "Страхова компанія "Енергорезерв" (довідка від 19.10.2008), ЗАТ "Страхова компанія "Українська страхова група" (довідка № 03/1987 від 24.10.2008), ВАТ "Крымская страховая компания" (довідка № 120 від 18.02.2008).

Результати наукового дослідження автора використовуються у навчальному процесі ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України" при викладанні дисциплін "Страхування", "Ринок страхових послуг", "Ринок фінансових послуг", "Фінансовий ринок" (акт від 14.01.2009).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, результати, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, вказано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались і отримали схвальну оцінку на наступних конференціях: Третій всеросійській конференції "Теорія і практика екологічного страхування" (Москва, 1998 р.), ІІ Міжнародній науково-практичній конференції "Модернізація політики та управління в Німеччині і Україні в контексті євроінтеграції" (Черкаси, 2006-2007 рр.), ІІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції аспірантів та молодих вчених "Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи" (Львів, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика" (Суми, 2007-2008 рр.), Першій міжнародній науково-практичній конференції "Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу" (Суми, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Фінансові ринки та інститути" (Харків, 2007 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України" (Суми, 2005-2008 рр.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 43 наукових працях загальним обсягом 45,67 друк. арк., з яких особисто автору належать 40,81 друк. арк., у тому числі 3 одноосібні монографії, 4 колективні монографії, 26 статей у наукових спеціалізованих виданнях, 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, 2 підручники (у співавторстві).

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації 505 сторінок, у т.ч. на 63 сторінках розміщено 38 таблиць, 37 рисунків, 6 додатків і список літератури з 380 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі **“Основні теоретико-методологічні положення страхування”** досліджено економічну сутність та систематизовано функції, принципи, класифікаційні ознаки страхування, теоретичні основи управління ризиками у страхуванні.

Результати дослідження науково-методичних підходів до розуміння змісту страхування свідчать про їх значну кількість, розпорошеність, несистемність, наявність протиріч у визначеннях. Так, у науково-методичних працях та нормативно-правових актах страхування розуміється переважно як: система заходів по створенню грошового (страхового) фонду; сукупність особливих замкнутих перерозподільних відносин; особливий вид економічної діяльності, пов'язаний з перерозподілом ризику; економіко-правове і соціальне явище; платна система фінансової компенсації ризиків. В той же час поза увагою дослідників залишається комплексність страхового захисту. Виходячи з цього, автором запропоновано розуміти страхування як: особливий вид фінансової діяльності, що виникає внаслідок потреби у страховому захисті в системі економічних відносин; передбачає формування страхових фондів, в тому числі шляхом співстрахування та перестрахування; подальший перерозподіл акумульованих коштів в результаті настання страхового випадку між суб’єктами відповідних відносин. Сучасні дослідники необґрунтовано мало уваги приділяють ролі страхування як дієвого інструмента реалізації політики держави, в той час як автором як методологічне підґрунтя подальшого дослідження обрано саме такий підхід.

У контексті сталого розвитку основними функціями страхування запропоновано вважати: компенсаційну, превентивну, контрольну, накопичувальну, інвестиційну, заощаджувальну, стабілізуючу, перерозподільну, стимулюючу. В той же час жодна з цих функцій не може бути визнана вирішальною, що обумовлює необхідність комплексного системного поєднання окремих напрямків функціонального навантаження страхування.

При дослідженні страхування відносно сталого розвитку окрім загальних принципів страхування в цілому слід враховувати ще й принципи формування окремих його складових, а також принципи діяльності страхових компаній та регулювання страхового ринку.

Аналіз класифікаційних схем страхування довів, що більшість класифікацій по ряду позицій перетинаються між собою, межі між їх окремими складовими часто досить умовні, при ідентифікації того або іншого виду страхування не завжди спостерігається чітка відповідність класифікаційній ознаці, що вносить певну неузгодженість не тільки у теоретичні дослідження, але й у практичну діяльність страхових компаній. В той же час завдяки науково аргументованій класифікації видів страхування створюються реальні передумови для встановлення місця кожного його виду в загальній системі, ефективного застосування відповідних методів і прийомів страхування, виходячи з чого систематизацію видів страхування можна вважати першим кроком на шляху до

кроком на шляху до побудови ефективної системи управління страховим ринком.

На основі аналізу і систематизації науково-методичних підходів до розуміння ризику як економічної категорії страховий ризик запропоновано розуміти як певну подію, яка передбачає виникнення страхового інтересу і, виходячи з цього, є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання. Автором наголошується, що у страхуванні на перший план виходить відповідність ризику специфічним вимогам (значна кількість однорідних страхувальників; локальність страхових випадків, відсутність навмисних дій щодо ескалації ризику, можливість ідентифікації і виміру наслідків реалізації ризику, неможливість імітування настання страхового випадку, низька імовірність реалізації ризику, точність визначення імовірності настання ризику, наявність значного масиву і доступність статистичних даних) для того, щоб він міг бути застрахованим.

На основі визначених автором переваг та недоліків страхування як методу управління ризиками, а також формалізації послідовності цього процесу у страховій справі обґрунтовано, що під управлінням ризиками у страхуванні слід розуміти сукупність спеціальних функцій і послідовних дій учасників страхового ринку, спрямованих на повне уникнення даних ризиків або зменшення частоти їх прояву та величини негативних наслідків.

У другому розділі **"Методологічні засади розвитку страхування в контексті реалізації концепції сталого розвитку"** визначено методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку суспільства; виокремлено місце страхування в системі інструментів реалізації концепції сталого розвитку, визначено напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку.

Системний підхід до процесів забезпечення сталого розвитку суспільства обумовлює його розуміння як сучасної довгострокової самоврегульованої концепції розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності із забезпечення охорони навколишнього середовища, яка забезпечує розв'язання суперечностей розвитку суспільства таким чином, щоб зміна параметрів безпеки людства не виходила за межі катастрофічних (фатальних) для нього трансформацій.

Основними принципами реалізації концепції сталого розвитку слід вважати наступні: альтернативності витрат, довгострокової перспективи, взаємозалежності; рівної уваги до складових сталого розвитку, справедливого розподілу доходів від використання природних ресурсів і доступу до них, врахування віддалених наслідків, природокористування на платній основі, відкритості інформації, участі суспільства.

Аналіз основних проблем, що стримують реалізацію концепції сталого розвитку в Україні, дозволив виокремити їх наступні групи, які пов'язані з: екологічно незбалансованим розвитком економіки та нераціональним викорис-

використанням природно-ресурсного потенціалу; забезпеченням соціальної справедливості; диспропорціями у розвитку суспільних відносин; ресурсними обмеженнями; негативним впливом економічних та демографічних факторів, недосконалістю законодавства; нерозвиненістю громадської самосвідомості щодо необхідності саме сталого розвитку тощо.

Автором систематизовано інструменти реалізації концепції сталого розвитку та розподілено їх на дві групи у залежності від характеру і наслідків їх використання: інструменти консервативного підходу (консервативні, обмежувальні, заборонні, стримуючі, регламентуючі) та інструменти підходу активізації прогресивних трансформацій (еколого-економічні, адміністративні, моніторингові, соціально-політичні та інші). Обґрунтовано, що в системі еколого-економічних інструментів одне з провідних місць займає страхування, зокрема екологічне страхування.

Автором з'ясовано відсутність ґрунтовних досліджень щодо безпосереднього зв'язку страхування із забезпеченням сталого розвитку людства. Необхідність активізації застосування страхування як інструмента реалізації концепції сталого розвитку випливає із їх взаємозалежності (рис. 1).

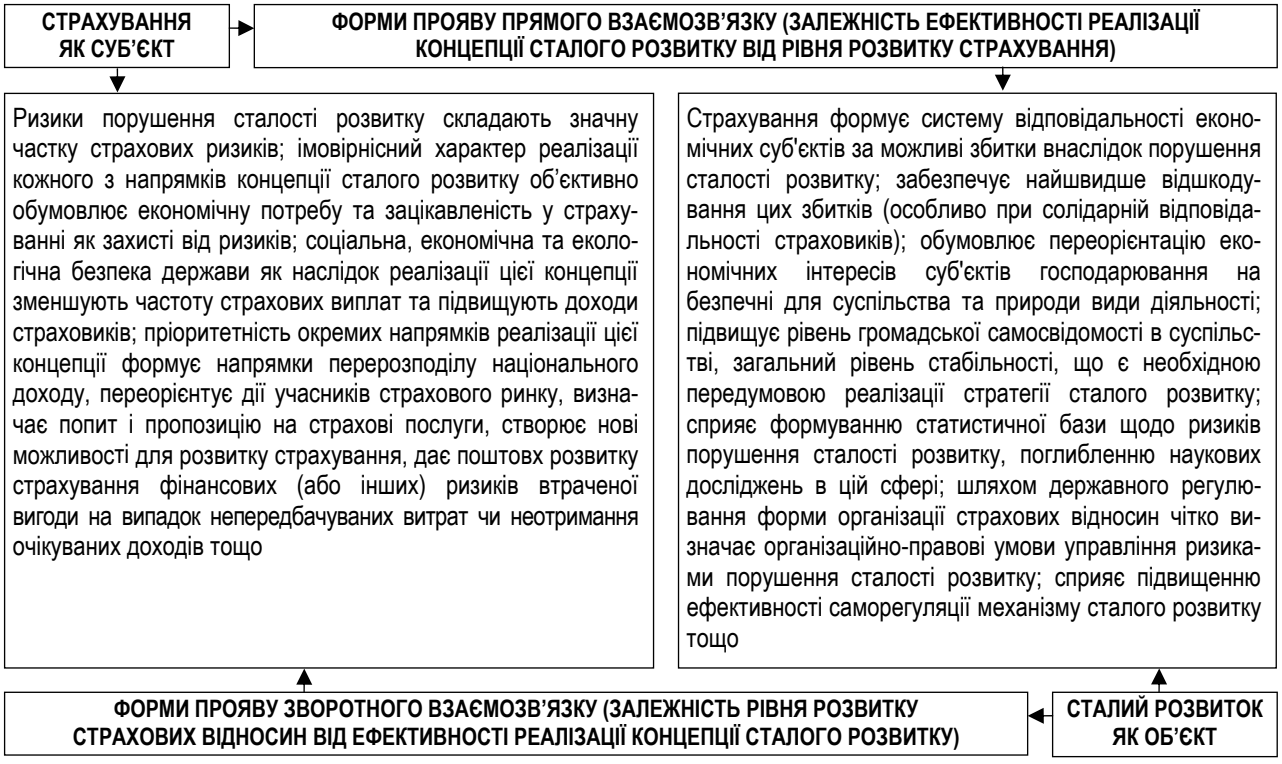

Рис. 1. Форми прояву суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку (фрагмент)

Страхові компанії, здійснюючи операції у фінансовому секторі економіки, з одного боку, зацікавлені у стабільних ринковому, соціальному та екологічному середовищах, що стає можливим при ефективній реалізації концептуальних положень сталого розвитку. З іншого боку, ефективність реалізації цієї

реалізації цієї концепції багато в чому залежить від надійності страхового ринку. Таким чином, страхування та сталий розвиток як підсистеми загального економічного простору здійснюють взаємний вплив одна на одну, що носить суб'єктно-об'єктний характер (страхування є суб'єктом, що безпосередньо впливає на можливості реалізації концепції сталого розвитку, яка, у свою чергу, являє собою об'єкт, тобто частину сфери страхових інтересів).

У третьому розділі **"Розвиток страхового ринку України та його екологічна складова"** обґрунтовано місце страхового ринку у структурі фінансового ринку та фінансовій системі країни, визначено сутність страхового ринку та формалізовано його структуру, впорядковано систему його суб'єктів, досліджено особливості функціонування страхового ринку України та проаналізовано динаміку розвитку його екологічної складової.

Дослідження сутності фінансової системи країни та визначення місця фінансового та страхового ринків в її структурі дозволило автору впорядкувати взаємозв'язки, що виникають між ринками фінансових та страхових послуг, страховим та фінансовим ринками (рис. 2). Обґрунтовано, що страховий та фінансовий ринки є самостійними складовими фінансової системи країни, які перетинаються у сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків, що на фінансовому ринку виступають як інституціональні інвестори, тобто взаємозв'язок між фінансовим та страховим ринками проявляється на суб'єктному рівні. Натомість взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування, а їх перетин відбувається в межах ринку страхових послуг.

Впорядкування структури страхового ринку дало можливість визначити її як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку. З позиції інституціонального підходу запропоновано розглядати інституційне середовище (соціально-політичні, організаційно-економічні і правові норми, які є базою для створення, просування і споживання страхових послуг на основі контрактів – договорів страхування) та організаційну структуру страхового ринку (сукупність організацій, що професіонально займаються страховою діяльністю або її регулюванням).

У процесі аналізу встановлено наявність дисбалансу у рівні функціонального навантаження окремих учасників страхового ринку. Так, діяльність страхових брокерів і товариств взаємного страхування на страховому ринку є вкрай недостатньою для завдань стратегічного розвитку.

Інституційне середовище страхового ринку орієнтоване на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування і не створює умов для інтенсивного зростання і, як наслідок, – більш повного задоволення страхових інтересів суспільства і суб'єктів господарювання шляхом розробки і упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

Систематизація основних функцій суб'єктів страхового ринку, формалізація його суб'єктно-об'єктної структури дали можливість удосконалити кла-

сифікацію учасників і на відміну від існуючих підходів, що виділяють лише два базові суб'єкти ринку (страховики та страхувальники), – виокремити третього базового суб'єкта –страхових посередників (страхові агенти, брокери, актуарії).

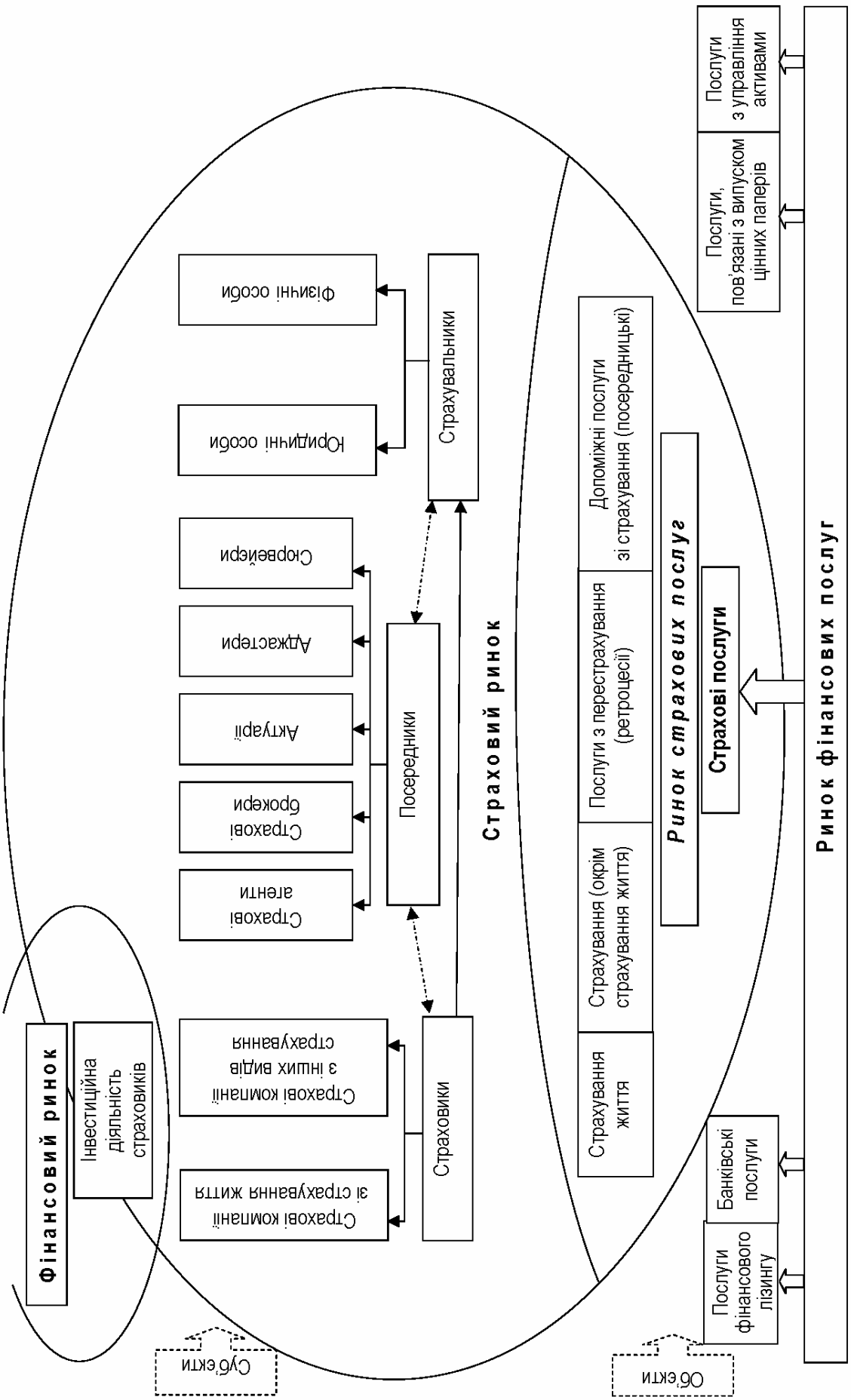

Рис. 2. Суб'єктно-об'єктна структура страхового ринку та його зв'язок із фінансовим ринком та ринком фінансових послуг

На відміну від страховиків, посередники не здійснюють інвестиційної діяльності, що не дає їм можливості виходу на фінансовий ринок. Таким чином, вони функціонують виключно в межах страхового ринку.

Запропоновано розглядати категорію "страховий ринок" з позиції:

- системного підходу – як самостійний сегмент фінансової системи країни, який тісно взаємопов'язаний та має точки перетину із фінансовим ринком, ринками фінансових послуг та страхових послуг за суб'єктно-об'єктними ознаками;
- інституціонального підходу – як сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг;
- функціонального підходу – як систему економіко-правових відносин між покупцями та продавцями послуг із страхування (перестрахування) і посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів;
- концепції сталого розвитку – як одну із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку суспільства, що забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі, екологічних ризиків) та забезпечує уповноважені органи інструментами екострахової політики.

У роботі автором проведено оцінку стану високодинамічного розвитку страхового ринку України, окремі показники якого наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники розвитку страхового ринку України

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Кількість страхових компаній	387	398	411	447
В т.ч. страхові компанії зі страхування життя	45	50	55	65
Страхові компанії з ризикових видів страхування	342	348	356	382
Страхові премії, млн. грн.	19431,4	12853,5	13829,9	18008,2
Страхові премії в середньому на одного страховика, млн. грн.	50,210	32,295	33,649	40,286
Страхові виплати, млн. грн.	1540,3	1894,2	2599,6	4213,0
Страхові виплати в середньому на одного страховика, млн. грн.	3,980	4,759	6,325	9,425
Рівень страхових виплат, %	7,9	14,7	18,8	23,4
Обсяг страхових премій у ВВП країни, %	5,60	3,10	2,60	2,50
Частка страхових премій зі страхування життя, в загальному обсязі премій	1,0	2,5	3,3	4,4
Питома вага страхових премій з інших видів страхування, в загальному обсязі премій, %	99,0	97,5	96,7	95,6

Порівняльний аналіз стратегічних тенденцій розвитку вітчизняного та європейського страхових ринків дозволив зробити наступні висновки. У контексті

суб'єктного аналізу: 1) європейський страховий ринок є більш усталеним, ніж український (кількість страхових компаній на європейському страховому ринку в останнє десятиріччя практично не змінилась, в той час як в Україні вона зросла більше ніш на чверть); 2) існує структурна незбалансованість українського страхового ринку у порівнянні з європейським (питома вага страхових компаній зі страхування життя в Україні складає 15 %, у той час, як у європейських країнах кількість компаній "life" і "non-life" практично однакова); 3) спостерігається експансія іноземного капіталу на вітчизняний страховий ринок (останнім часом іноземними компаніями придбано 20 % страхових компаній України). У контексті об'єктного аналізу встановлено суттєве переважання обов'язкового страхування над добровільним.

На відміну від європейського страхового ринку в Україні актуальною є проблема обмеженої кількості запроваджених видів обов'язкового страхування: 98 % ринку обов'язкового страхування припадає лише на 8 видів страхування.

У четвертому розділі **"Методологічні засади розвитку екологічного страхування"** визначено місце екологічного страхування в концепції природозберігаючого зростання, досліджено теоретико-методологічні основи управління екологічними ризиками, поглиблено методологічні засади розвитку екологічного страхування, обґрунтовано необхідність координації зусиль та інтеграції страхових ринків різних країн в умовах посилення глобальних загроз сталості розвитку суспільства.

Дослідження системних взаємозв'язків екологічної складової сталого розвитку та економічного зростання дозволило автору зробити висновок, що пошук балансу екологічних та економічних інтересів має виражатися через механізми екологічного страхування.

Передумовою виникнення страхових відносин у досліджуваній сфері виступає екологічний ризик, який запропоновано розуміти як імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище, які спричиняють деградацію екосистем. Автором запропоновано розглядати оцінку ризику як суму імовірнісної і фонової компонент. Фонова компонента, розрахована як багатомірна модель, що включає цілий ряд змінних. Імовірнісну компоненту запропоновано розраховувати як добуток імовірності на витрати від настання передбачених факторів екологічного ризику. За наведеними змінними слід будувати як лінійні, так і нелінійні моделі, а якщо накопичування ризиків відбуватиметься за логарифмічними залежностями, то – адитивні моделі. Нелінійність запропоновано розглядати за параметрами або змінними, а також вносити незалежні змінні, які мають не кількісний, а якісний характер.

Еколого-економічні ризики у роботі розглядаються як імовірність негативних наслідків економічного характеру для конкретних осіб, організацій і економіки, які можуть виникнути від сукупності шкідливих впливів природного або техногенного характеру на навколишнє середовище. З точки зору страхування, релевантними є тільки ті еколого-економічні ризики, які створюють або можуть створити економічні і цивільно-правові відносини щодо захисту майно-

вих інтересів фізичних або юридичних осіб, які, у свою чергу, можуть бути предметом договору страхування. Під екологічним страховим ризиком автор розуміє певну подію, при настанні якої здійснюється вплив на навколишнє природне середовище і виникають наслідки економічного характеру, виникає страховий інтерес і, виходячи з цього, він є об'єктом управління на страховому ринку, а також має об'єктивний характер, ознаки імовірності і випадковості настання, можливості кількісного і якісного оцінювання.

У роботі обґрунтовано, що екологічне страхування є одним із інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників.

Автором формалізовано об'єкти, суб'єкти та види екологічного страхування. Визначено основні його функції, зокрема: формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб; стимулювання проведення страхувальником превентивних заходів, забезпечення компенсаційних гарантій третім особам; забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту тощо. Основними напрямками державного регулювання екологічного страхування запропоновано вважати тарифну політику, нормативно-правове регулювання, розвиток екологічного аудиту та державного екологічного моніторингу, законодавчий розподіл лімітів відповідальності за екологічні ризики між державою та страховими компаніями тощо. Розвиток методичного інструментарію екологічного страхування повинен передбачати забезпечення термінологічної узгодженості, удосконалення механізму обчислення тарифної ставки, удосконалення екологічної статистики, формування багаторівневої системи оцінки та управління екологічними ризиками.

Обґрунтовано, що в умовах посилення глобальних загроз сталості розвитку суспільства (наприклад, глобального потепління) виникає необхідність координації зусиль та інтеграції страхових ринків різних країн (у тому числі шляхом прийняття відповідних міждержавних угод, створення міжнародних страхових пулів, розвитку перестрахування та інших заходів). Автором доведено, що такі заходи нададуть можливість забезпечення відшкодування прийнятної частки потенційних збитків страхувальників, а страхові ринки при цьому стануть основним чинником збереження сталості розвитку суспільства. В таких умовах страховики отримають абсолютно нові можливості для розширення спектра надання страхових послуг, а також перспективи для розвитку власного бізнесу.

Вплив зміни клімату на розвиток страхового ринку автором досліджено за допомогою P&P-методу (Problems and Perspectives).

У п'ятому розділі **"Формалізація тенденцій та методичне забезпечення розвитку екологічної складової страхового ринку України"** формалізовано тенденції розвитку екологічних складових страхового ринку та ринку перестрахування України, поглиблено методичні підходи до формування рейтингу стра-

рейтингу страховиків та регіональних страхових ринків, розроблено алгоритм формування тарифної ставки при страхуванні екологічних ризиків.

На основі аналізу екологічної складової страхового ринку встановлено наявність наступних системних проблем: розвиток теоретико-методологічної бази екологічного страхування відбувається переважно у межах економіки природокористування і охорони навколишнього середовища відокремлено від теорії страхування, що поки залишає екологічне страхування звичайною декларацією; перелік екологічних ризиків, які є об'єктами обов'язкового страхування, обмежений, а добровільне страхування таких ризиків відсутнє взагалі; внаслідок відсутності виваженої державної еколого-страхової політики коло суб'єктів, зацікавлених у формуванні страхових фондів екологічного спрямування, є обмеженим; за умов відсутності дієвої системи страхового захисту від екологічних ризиків на практиці застосовуються винятково судові форми відшкодування збитків; відсутність спеціального закону про екологічне страхування.

Специфіка страхування екологічних ризиків обумовлює перспективи розвитку вітчизняного ринку перестрахування, дослідження якого надало автору змогу з'ясувати наявність наступних тенденцій: на ринку перестрахування існує демпінгування тарифів, відсутні єдині стандарти і вимоги до договорів та портфеля ризиків; існує неоднорідність у структурі видів екологічних ризиків, що перестраховуються (найчастіше договорами перестрахування охоплюються ризики ядерних інцидентів); на ринку перестрахування України суттєво переважають компанії іноземного походження, які мають фінансові можливості щодо перестрахування значних ризиків; відсутнє нормативно-законодавче середовище для розвитку професійного екологічного перестрахування.

Стан розвитку страхового ринку України ілюструється рейтингами страхових компаній. На основі критичного аналізу виявлено загальні недоліки рейтингів страховиків, основним з яких є базування рейтингів на абсолютних фінансових показниках діяльності страховика. Автором проведено розрахунки рейтингу страхових компаній України за трьома методами. Встановлено, що застосування таких методів не дозволяє об'єктивно встановити рейтинг страхової компанії, бо компанії, що можуть бути віднесені до групи найкращих за сумарними активами (наприклад, "ЛЕММА" або "АВАНТЕ"), за окремими складовими активів отримують найнижчий рейтинг.

З огляду на те, що основною характеристикою фінансового стану компанії є її платоспроможність, більш важливим при побудові рейтингів є не загальна сума активів, а їх структура. Оцінити її можливо за допомогою застосування багатофакторної моделі на основі використання формули Байєса. При цьому у багатомірну рейтингову оцінку включені фактори за структурою наявних активів та за видами страхування. В результаті застосування даної методики визначається комплексний показник рейтингової оцінки, що відображає стійкість страхової компанії і є найбільш інформативним загальним показником.

Імовірність виконання страховою компанією показників, що характеризують її стійкість, розраховується за формулою:

$$P_C(H1) = \frac{1}{1 + \frac{1 - y_i}{y_i} \prod_{i=1}^{4} \left(\frac{b_i}{g_i} \right)^{Ki} \left(\frac{1 - b_i}{1 - g_i} \right)^{1-Ki}}, \qquad (1)$$

де *H1* – гіпотеза, яка полягає в тому, що страхова компанія є стійкою;

H2 – гіпотеза, яка полягає в тому, що страхова компанія є нестійкою;

C – подія, яка полягає у виконанні показників, які характеризують стійкість страхової компанії, нормативних значень $C_{i\ норм}$;

$P(C) = \prod_{i=1}^{n} P(C_i)$ – імовірність сумісної появи набору незалежних подій $\{C_i\} = C(i = 1 \div n)$ (виконання нормативних значень по кожному з *i*-х показників, які характеризують стійкість страхової компанії);

$P(H1) = y_i$, $y_i (i = 1 \div n)$ – імовірність того, що страхова компанія є стійкою;

$P(H2) = 1 - y_i$ – імовірність того, що страхова компанія є нестійкою;

b_i – імовірність події C_i для стійкої страхової компанії,

g_i – імовірність події C_i для нестійкої компанії;

$K_i = \begin{cases} 1, & якщо\ C_i \geq C_{i\ норм} \\ 0, & якщо\ C_i < C_{i\ норм} \end{cases}$ – бінарні показники.

На основі використання вищевикладеного апарату запропоновано методику побудови рейтингу регіональних страхових ринків України (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг регіональних страхових ринків

Місцезнаходження (область)	Кількість філій	Кількість дирекцій	Кількість відділень	Кількість представництв	Страхові платежі (премії, внески), млн. грн.	Страхові виплати та страхові відшкодування, млн. грн.	Рейтингова оцінка	Кількість страхових компаній у 2006 р.	Кількість страхових компаній у 2008 р.
Вінницька	36	6	16	6	70,7	19,9	2	–	–
Волинська	47	6	19	6	62,6	14,2	1	–	–
Дніпропетровська	108	13	21	15	276,5	80,1	2	23	26
Донецька	102	21	27	13	424,7	128,4	2	26	24
Житомирська	29	6	14	5	56,4	14,8	2	–	–
Закарпатська	34	7	17	7	80,5	27,9	2	–	–
Запорізька	70	13	31	8	171,0	58,1	2	16	17
Івано-Франківська	37	4	21	7	62,7	18,8	1	4	3
Київська	39	1	33	2	68,7	28,7	1	11	2

Кіровоградська	23	5	8	6	54,8	15,2	2	–	–
м. Київ	96	17	44	10	1001,4	399,7	2	252	332

Продовж. табл. 2

Місцезнаходження (область)	Кількість філій	Кількість дирекцій	Кількість відділень	Кількість представництв	Страхові платежі (премії, внески), млн. грн.	Страхові виплати та страхові відшкодування, млн. грн.	Рейтингова оцінка	Кількість страхових компаній у 2006 р.	Кількість страхових компаній у 2008 р.
Луганська	70	7	17	11	126,8	33,7	3	4	4
Львівська	68	9	37	9	183,0	58,4	2	6	5
Миколаївська	34	7	10	5	88,4	25	2	3	3
Одеська	52	8	26	11	207,2	72,7	4	21	19
Полтавська	43	6	20	9	78,9	22,1	1	5	4
Рівненська	37	7	26	6	55,9	13,5	1	3	3
Сумська	26	6	18	5	47,7	11,9	2	1	1
Тернопільська	34	5	20	6	53,1	13,4	1	2	1
Харківська	59	9	35	8	164,6	55,4	2	22	24
Херсонська	28	7	20	6	58,4	21,7	2	–	–
Хмельницька	42	4	24	8	60,7	17	1	–	–
Черкаська	45	6	28	6	63,3	23,1	1	2	2
Чернівецька	28	4	16	3	35,0	8,3	2	–	–
Чернігівська	52	6	22	3	50,2	14,3	1	3	2
Автономна Республіка Крим	67	15	28	8	141,0	32,6	2	5	5
Всього	1 306	205	598	189	3 744,2	1 228,9	×	412	480

У роботі доведено, що використання байєсівського аналізу для визначення надійності (стійкості) страхових компаній є ефективним економіко-математичним методом підвищення якості нагляду за страховим ринком України, дозволяє виявити приховані недоліки в діяльності страхових компаній, провести групування за рівнем стійкості.

Одним із методичних інструментів розвитку екологічної складової страхового ринку є розрахунок тарифних ставок в екологічному страхуванні. За пропозицією автора, тарифні ставки слід визначати окремо для імовірнісної та фонової компонент екологічного ризику. При страхуванні ризику техногенної аварії тарифна ставка складатиметься лише з імовірнісної компоненти, при екологічному страхуванні життя – лише з фонової компоненти, при змішаному страхуванні – являти собою комбінацію імовірнісної та фонової компонент.

Автором розроблено циклічний алгоритм формування імовірнісної компоненти тарифної брутто-ставки, яка встановлюється окремою страховою компанією при екологічному страхуванні (T_{t+1}):

$$T_{t+1} = r_t T_t + N \cdot r_t T_t + r_t (1 - q_t) U_t - (P_{t+1} + B_{t+1} + H_{t+1})(1 - q_t), \quad (2)$$

$$U = \alpha(\gamma)\sigma X + EX, \quad (3)$$

де T_t – нетто-ставка при екологічному страхуванні, яка розраховується із 100 грошових одиниць як добуток імовірності страхової події (в роботі запропоновано методичні підходи до її оцінки при різних типах закону розподілу імовірності) на коефіцієнт відношення суми страхових виплат до суми збитків від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру); N – ризикова надбавка до нетто-ставки; q_t – норма накопичення, тобто частка грошових коштів, що спрямовуються даною страховою компанією на формування її резервного фонду; U_t – розмір резервного фонду, сформованого у страховій компанії на момент часу t, який з певною надійністю забезпечить виплати за всіма вимогами при настанні ризиків природного або техногенного характеру; $(1-q)U_t$ – витрати компанії на ведення страхової справи (аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, організаційні, управлінські); P_{t+1} – повернення частки страхових внесків страхувальникам по випадкам, де страхова подія не відбулась; B_{t+1} – виплата страхувальникам страхових відшкодувань по випадкам, де страхова подія відбулась; H_{t+1} – сума податків; r_t – параметр кон'юнктури страхового ринку (його запропоновано визначати як апостеріорну імовірність стійкості компанії); γ – рівень надійності, який характеризує виконання компанією своїх зобов'язань за вимогами; $\alpha(\gamma)$ – квантиль стандартного нормального розподілу із середнім 0 і дисперсією 1, яка відповідає γ; X – сумарні виплати за всіма договорами екологічного страхування, укладеними компанією; EX – середні очікувані виплати по всьому портфелю договорів; σX – середньоквадратичне відхилення виплат EX.

У шостому розділі **"Стратегічні аспекти розвитку страхового ринку України в контексті сталого розвитку"** визначено варіанти поєднання функціонування страхового ринку у довгостроковій перспективі і концепції сталого розвитку, розроблено стратегію подальшого реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з програмами Solvency I та II, обґрунтовано напрямки реформування діяльності Держфінпослуг у сфері страхування, запропоновано шляхи удосконалення нормативно-законодавчої бази страхування ризиків екологічного характеру.

У роботі на основі визначення можливих варіантів поєднання функціонування страхового ринку у довгостроковій перспективі і концепції сталого розвитку (рис. 3) формалізована найбільш прийнятна стратегія узгодження інтересів, яка передбачає формування збалансованої стратегії розвитку страхового ринку з урахуванням вимог, принципів та стратегічних пріоритетів сталого розвитку суспільства. Це вимагає приведення нормативно-законодавчої бази у відповідність до вимог міжнародних регулятивних актів, зокрема до вимог Директиви платоспроможності Solvency I та Solvency II (рис. 4).

Однією з основних вимог міжнародних регулятивних актів щодо страхових ринків є забезпечення високого рівня їх прозорості. У зв'язку з цим виникає необхідність посилення ролі державного регулювання страхового ринку, яке в Україні покладене на Державну комісію з регулювання ринку фінансових послуг. Обґрунтовано доцільність надання комісії нового статусу, перетворивши її на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу.

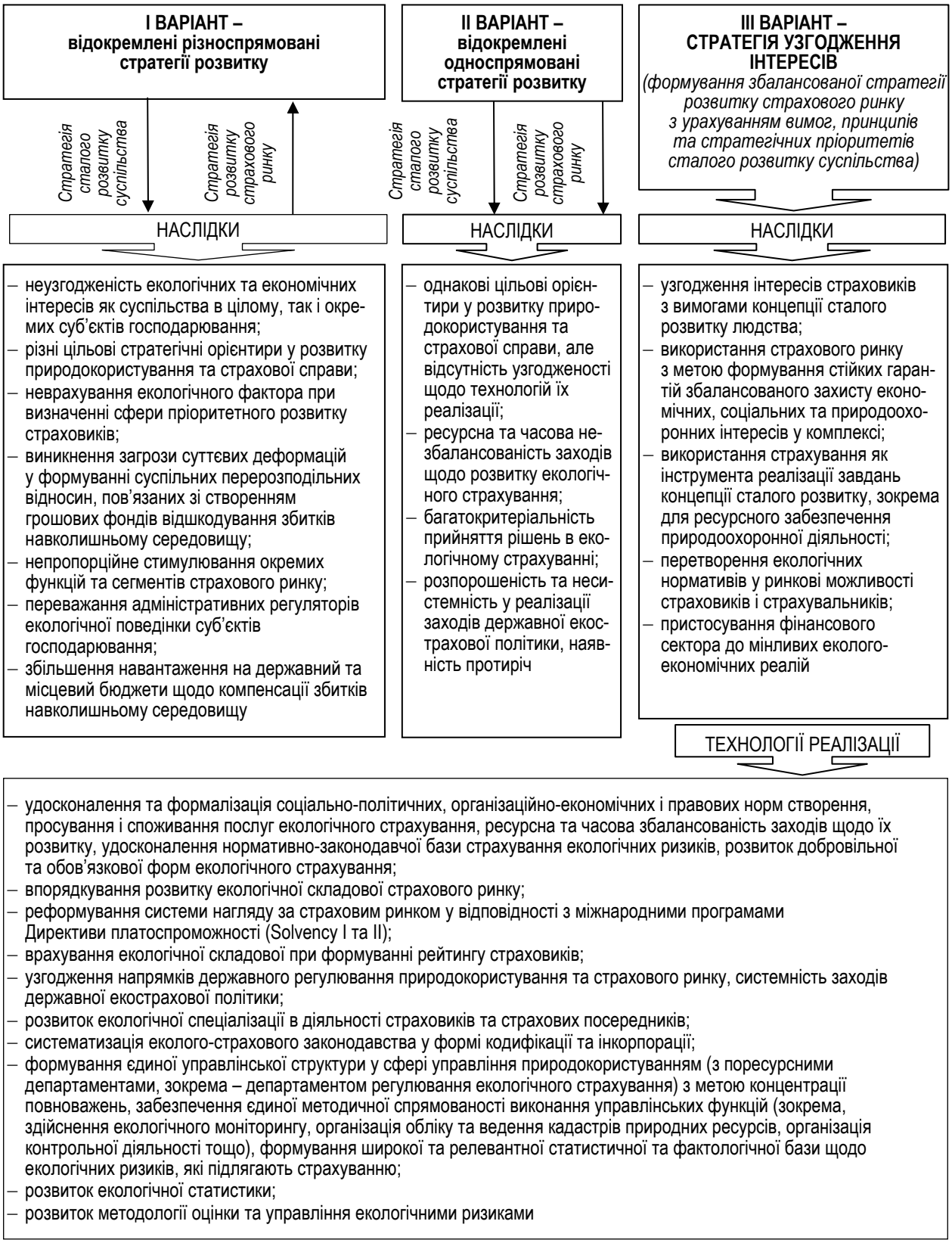

Рис. 3. Варіанти поєднання стратегії сталого розвитку та стратегії функціонування страхового ринку

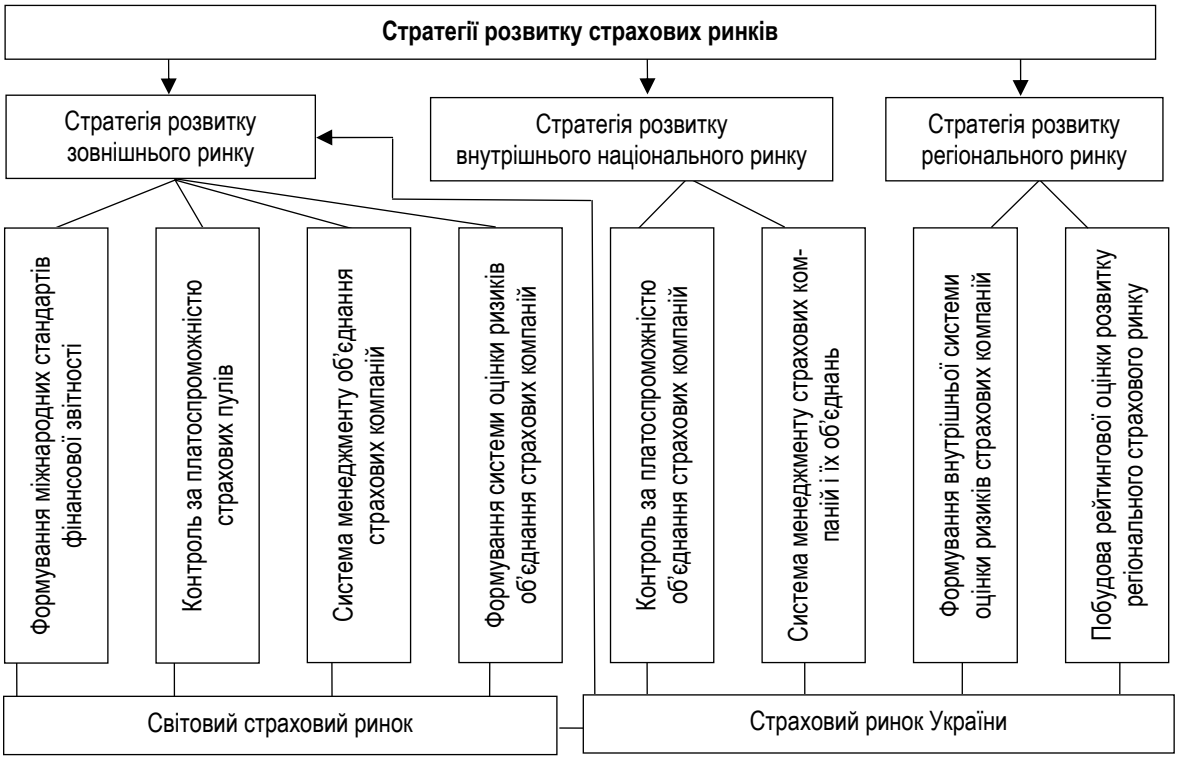

Рис. 4. Процес формування страхових ринків з урахуванням програм Solvency I та Solvency II

Держфінпослуг повинна мати виключні повноваження не лише щодо контролю над рівнем платоспроможності страхових компаній і правильності формування страхових резервів та їх розміщення, але і щодо моніторингу надійності системи управління, ведення бухгалтерського обліку та системи внутрішнього контролю страхових компаній. Це посилить вплив Комісії на діяльність страхових компаній, підвищить рівень ефективності функціонування і прозорості страхового ринку, забезпечить політичну та фінансову незалежність регуляторного органу, збільшить ефективність виконання ним своїх наглядових функцій.

Ефективне функціонування страхового ринку у контексті сталого розвитку вимагає впорядкування нормативно-законодавчої бази. Дослідження стану розвитку екологічного законодавства України дозволило зробити висновок, що сьогодні створено велику за обсягом розгалужену ієрархічну структуру законодавчих актів різного регулюючого рівня, різної юридичної сили, різних сфер застосування. По кожному з зазначених нормативно-законодавчих актів проведено авторську експертизу на предмет їх відповідності теорії і практиці страхування. В Україні відсутній спеціальний закон про екологічне страхування, але у нормативно-законодавчих актах природоохоронного спрямування містяться окремі положення щодо окремих засад впровадження екострахової політики. У зв'язку з цим автором обґрунтовано необхідність узгодження базових положень екологічного страхування у межах вітчизняного законодавства, а також запропоновано конкретні дії у цьому напрямку.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формалізації та методологічному забезпеченні формування стратегії страхового ринку України в контексті сталого розвитку, поглибленні відомих та розробці і обґрунтуванні нових теоретичних і методичних положень врахування екологічної складової в діяльності страховиків і страхового ринку.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки:

1. На основі систематизації функцій, принципів, класифікаційних ознак страхування автором розвинуто методичний підхід до розуміння сутності цієї економічної категорії, причому акцент зроблено на значенні страхового захисту як комплексу заходів щодо попередження, подолання або зменшення негативного впливу несприятливих подій. На основі дослідження основ управління ризиками з'ясовано, що у страхуванні виникає специфіка розуміння ризику, яка обумовлена виникненням страхового інтересу, можливістю використання ризику як об'єкта управління на страховому ринку.
2. Визначено методологічні засади реалізації системного підходу до забезпечення сталого розвитку шляхом формалізації його сутності, принципів, складових та груп дестимуляторів. Виходячи з цього, сталий розвиток запропоновано розуміти як сучасну довгострокову самоврегульовану концепцію розвитку суспільства, в основі якої лежить гармонійне та збалансоване поєднання економічної активності, соціальних інтересів та діяльності із забезпечення охорони навколишнього середовища. Сформовано систему інструментів реалізації концепції сталого розвитку з групуванням у залежності від характеру і наслідків їх використання (інструменти консервативного підходу та інструменти підходу активізації прогресивних трансформацій), що дозволило виокремити місце страхування в цій системі.
3. Обґрунтовано, що страхування є суб'єктом, що безпосередньо впливає на можливості реалізації концепції сталого розвитку, який, у свою чергу, являє собою об'єкт, тобто частину сфери страхових інтересів. Виходячи з цього, доведено суб'єктно-об'єктний характер взаємозв'язку між цими підсистемами загального економічного простору, визначено напрямки цього взаємозв'язку та технології їх реалізації.
4. Обґрунтовано місце страхового ринку у структурі фінансового ринку та фінансової системи країни шляхом впорядкування існуючих взаємозв'язків. Страховий ринок є самостійною складовою фінансової системи країни, що перетинається з фінансовим ринком у сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків (суб'єктний взаємозв'язок). Водночас взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає в частині формування видів і технологій страхування (об'єктний взаємозв'язок). Це дозволило поглибити структуру страхового ринку як співвідношення і пропорції між різними інститутами, суб'єктами

(страхові компанії, страхові посередники і страхувальники) і об'єктами (види і технології страхування) страхового ринку, які виникають у страхуванні.

5. Досліджено сутність страхового ринку, виходячи з наступних позицій: 1) системного підходу – самостійний сегмент фінансової системи країни; 2) інституціонального підходу – сукупність інститутів і механізмів по створенню, купівлі-продажу і споживанню страхових послуг; 3) функціонального підходу – система економіко-правових відносин між покупцями, продавцями послуг із страхування та перестрахування і їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів; 4) у контексті концепції сталого розвитку – одна із ланок загальноекономічного механізму реалізації сталого розвитку суспільства.
6. Запропоновано поряд із базовими суб'єктами ринку – страховиками та страхувальниками, виокремити страхових посередників (страхових агентів, брокерів, актуаріїв). Доведено, що основною відмінністю посередників від страховиків є відсутність інвестиційної діяльності, що не дає їм можливості виходу на фінансовий ринок і обмежує їх діяльність страховим ринком.
7. Доведено, що існуюча в Україні організаційна структура страхового ринку не відрізняється достатньою повнотою, бо практично відсутня діяльність товариств взаємного страхування, страхових брокерів. Інституційна структура страхового ринку є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, орієнтована на підтримку екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здатна до інтенсивного зростання за рахунок задоволення страхових інтересів шляхом розробки і упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.
8. З'ясовано, що у контексті суб'єктного аналізу: 1) на європейському страховому ринку протягом останніх років практично не змінилася кількість страхових компаній, що свідчить про його усталеність, в той час як в Україні кількість компаній суттєво збільшилась; 2) вітчизняний страховий ринок є розбалансованим порівняно з європейським в частині співвідношення кількості "life" і "non-life" страхових компаній; 3) український страховий ринок є привабливим для іноземних інвесторів і з врахуванням існуючих тенденцій в стратегічному розрізі буде формуватись за рахунок збільшення частки і ефективності діяльності страхових компаній з іноземним капіталом. У контексті об'єктного аналізу встановлено суттєве переважання обов'язкового страхування над добровільним.
9. Виокремлено екологічну складову страхового ринку, обґрунтовано її сутність та місце в механізмі реалізації сталого розвитку як однієї із його ланок, що забезпечує стабільне функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності і ризику (у тому числі екологічних ризиків).
10. На основі визначення та формалізації системних взаємозв'язків екологічної складової сталого розвитку та економічного зростання доведено, що першо-

черговою стає проблема врахування зовнішніх (екстернальних) ефектів (інтерналізація), що може бути реалізовано, зокрема, через механізми екологічного страхування.

11. Обґрунтовано, що екологічне страхування сприяє створенню системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, реалізує свою дію через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників. Формалізація концептуальних напрямків розвитку екологічного страхування (об'єкти та суб'єкти, функції, види, розмір відшкодування, напрямки державного регулювання, розвитку методичного інструментарію, ринкового середовища) дозволила обґрунтувати доцільність та необхідність його запровадження як обов'язкового виду, що дасть можливість диверсифікувати джерела відшкодування збитків від надзвичайних ситуацій за рахунок використання потужностей страхового ринку.
12. Виходячи з того, що передумовою виникнення страхових відносин при реалізації концепції сталого розвитку виступають відповідні ризики, поглиблено зміст "екологічний ризик", "еколого-економічний ризик", "страховий ризик", "екологічний страховий ризик", розширено їх класифікаційні ознаки, запропоновано оцінювати ризики шляхом сумування фонової та імовірнісної компонент, розроблено методичні підходи до розрахунку кожної з них.
13. Обґрунтовано, що в умовах посилення глобальних загроз сталості розвитку суспільства (наприклад, глобального потепління) виникають не тільки додаткові загрози для страхових ринків різних країн, що обумовлює необхідність координації їх зусиль та інтеграції, але й додаткові можливості та перспективи, що в таких умовах перетворює їх на основний чинник збереження сталості розвитку суспільства. Продемонстровано вплив зміни клімату на розвиток страхового ринку.
14. Виявлено основні проблеми екологічного страхування в Україні: 1) виключно декларативний характер страхового захисту об'єктів навколишнього природного середовища; 2) перелік екологічних ризиків, що покриваються видами обов'язкового страхування, досить обмежений, а добровільне екологічне страхування не розвинуте; 3) обмежене коло суб'єктів господарювання, залучених до формування страхових фондів, призначених для покриття збитку, нанесеного навколишньому природному середовищу; 4) ускладнена процедура відшкодування збитку у зв'язку із застосуванням винятково судових форм визначення розміру збитку.
15. Встановлено, що використання методів визначення рейтингу страховика шляхом застосування однофакторних моделей, що передбачають використання абсолютних фінансових показників їх діяльності, є необ'єктивним. На основі аналізу даних страхових компаній доведено, що компанії, які можуть бути віднесені до групи найкращих за сумарними активами, за окремими складовими активів отримують найнижчий рейтинг. У зв'язку з цим запро-

поновано авторський підхід до визначення рейтингу за допомогою багатофакторної моделі на основі використання формули Байєса, при цьому у багатомірну рейтингову оцінку включені фактори за структурою наявних активів та за видами страхування.

16. Визначено, що одним із методичних інструментів розвитку екологічної складової страхового ринку України є розрахунок тарифних ставок в екологічному страхуванні. Запропоновано методику розрахунку тарифних ставок, що полягає у визначенні імовірнісної та фонової компонент екологічного ризику окремо. Для формування імовірнісної компоненти тарифної брутто-ставки, яка встановлюється страховою компанією при екологічному страхуванні, розроблено циклічний алгоритм. Для формування фонової компоненти екологічного страхування побудовано регресійні моделі залежності збитків при надзвичайних ситуаціях від факторів (видів ризиків), що її формують.
17. Обґрунтовано основні варіанти поєднання стратегії сталого розвитку та стратегії функціонування страхового ринку: 1) відокремлені різноспрямовані стратегії (відсутність кореляційного зв'язку); 2) відокремлені односпрямовані стратегії (відсутність диверсифікації ризиків порушення сталості розвитку та ризиків функціонування страхового ринку); 3) стратегія узгодження інтересів (можливість диверсифікації та, відповідно, суттєвого зниження взаємообумовлених ризиків). Останній варіант є найбільш прийнятним.
18. Обґрунтовано доцільність надання Державній комісії з регулювання ринку фінансових послуг статусу, подібного до статусу, що має Національний банк України у регулюванні банківської діяльності, шляхом перетворення Комісії на спеціалізований орган, відособлений від центрального виконавчого органу, з метою посилення його впливу на діяльність страхових компаній та підвищення рівня ефективності функціонування і прозорості страхового ринку.
19. Обґрунтовано, що державне регулювання розвитку страхового ринку України в контексті сталого зростання повинно здійснюватися: з одного боку – шляхом підвищення ефективності державного управління сферою природокористування (для цього запропоновано зосередити повноваження щодо управління природокористуванням в рамках єдиної управлінської структури з пересурсними департаментами); з іншого боку – шляхом реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності до вимог міжнародних директив платоспроможності страхових організацій Solvency I та II, які передбачають обґрунтування основних напрямків стратегії розвитку регіонального ринку, внутрішнього національного ринку та його інтеграцію в зовнішній страховий ринок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, брошури

1. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 352 с. (21,6 друк. арк.).
2. Козьменко О. В. Рейтингування страхових компаній і розрахунок страхових тарифів на базі використання економіко-математичних методів : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 95 с. (6,13 друк. арк.).
3. Козьменко О. В. Экономико-математические методы в страховании экологических и катастрофических рисков / О. В. Козьменко, С. Н. Козьменко // Управление производством: проблемы теории и практики : монография ; под общ. ред. Е. В. Мартяковой. – Донецк : ДонНТУ, 2008. – С. 403–410. *Особистий внесок:* визначено послідовність імовірнісної оцінки реалізації екологічних катастрофічних ризиків та запропоновано відповідний економіко-математичний апарат (0,22 друк. арк., у тому числі автора – 0,11 друк. арк.).
4. Єпіфанов А. О. Лібералізація руху капіталу в Україні / А. О. Єпіфанов, О. В. Козьменко, Д. Л. Циганюк // Лібералізація руху капіталу в ході євроінтеграції: досвід країн Центральної Європи ; за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ. – 2007. – С. 67–82. *Особистий внесок:* виявлено закономірності руху капіталу на ринках України в умовах фінансової лібералізації (1,8 друк. арк., у тому числі автора – 0,6 друк. арк.).
5. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с. (3,95 друк. арк.).
6. Козьменко О. В. Традиционные методы управления риском / О. В. Козьменко, Т. А. Васильева // Риск-менеджмент инноваций : монография. – Сумы : Деловые перспективы. – 2005. – С. 84–97. *Особистий внесок:* проведено систематизацію методів управління ризиками (0,42 друк. арк., у тому числі автора – 0,21 друк. арк.).
7. Гусев А. А. Экономический ущерб от последствий чрезвычайных ситуаций и инвестиции в их предотвращение / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // Современные экономические проблемы природопользования. – М. : Международные отношения. – 2004. – С. 184–202. *Особистий внесок:* запропоновано методологічний підхід до оцінки збитків у разі реалізації катастрофічних ризиків (1,05 друк. арк., у тому числі автора – 0,35 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях

8. Козьменко О. В. Возможные направления страхования и расчет тарифных ставок по экологическим и катастрофическим рискам / О. В. Козьменко // Вісник УАБС. – 1998. – № 5. – С. 64–65. (0,07 друк. арк.).
9. Козьменко О. В. Вероятностная оценка катастрофических рисков для условий страхования / О. В. Козьменко // Вісник Сумського державного університету. – (Серія "Економіка"). – 1998. – № 3. – С. 70–72 (0,1 друк. арк.).

10. Гусев А. А. Макроэкономическое регулирование инвестиционных потоков в предупреждение чрезвычайных ситуаций / А. А. Гусев, С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // Экономика природопользования. – М. : ВИНИТИ. – 1999. – № 4. – С. 2–14. *Особистий внесок:* обґрунтовано доцільність макроекономічного регулювання інвестиційними потоками у попередженні процесів реалізації катастрофічних ризиків (0,6 друк. арк., у тому числі автора – 0,2 друк. арк.).
11. Козьменко О. В. Концептуальные основы развития страхования экологических и катастрофических рисков / О. В. Козьменко // Вісник УАБС. – 2000. – № 8. – С. 85–88. (0,39 друк. арк.).
12. Козьменко О. В. Управление банковскими рисками и страховая защита / О. В. Козьменко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2001. – Випуск 3–4. – С. 145–150 (0,52 друк. арк.).
13. Козьменко О. В. Управление рисками и страховая защита / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 14. – Суми : УАБС НБУ. – 2005. – С. 325–331 (0,43 друк. арк.).
14. Козьменко О. В. Экологическая статистика как основа для анализа процессов управления природопользованием и охраной окружающей среды / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 16. – Суми : УАБС НБУ. – 2006. – С. 63–68 (0,37 друк. арк.).
15. Козьменко О. В. Экономический рост, результативность экологической деятельности и экологическая устойчивость / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 20. – Суми : УАБС НБУ. – 2007. – С. 149–154 (0,30 друк. арк.).
16. Козьменко О. В. Визначення страхового ринку як складової фінансового ринку країни / О. В. Козьменко // Вісник Хмельницького національного університету // Економічні науки. – 2007. – № 6, Том 2. – С. 42–46 (0,46 друк. арк.).
17. Козьменко О. В. Розвиток екологічного страхування: законодавчі аспекти / О. В. Козьменко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – (Серія “Економічні науки”), 2007. – Випуск 18, частина 1. – С. 45–49 (0,53 друк. арк.).
18. Козьменко О. В. Анализ подходов формулирования категории “страховой рынок” / О. В. Козьменко // Бизнес-информ. – 2007. – № 12(1). – С. 180–182 (0,30 друк. арк.).
19. Козьменко О. В. Рейтинги страхових компаній: теоретичні аспекти та світовий досвід / О. В. Козьменко, Д. В. Боримський, В. В. Качинаускас // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 21. – Суми : УАБС НБУ. – 2007. – С. 200–204. *Особистий внесок*: узагальнено методологію складання рейтингів страхових компаній (0,12 друк. арк., у тому числі автора – 0,04 друк. арк.).

20. Козьменко О. В. Розвиток страхового ринку України і перспективи екологічного страхування / О. В. Козьменко // Вісник УАБС. – 2007. – № 2. – С. 104–110 (0,50 друк. арк.).
21. Козьменко О. В. Перспективи страхування ризиків екологічного характеру / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 22. – Суми : УАБС НБУ. – 2007. – С. 328–338 (0,60 друк. арк.).
22. Shkolnyk I. The peculiarities of the financial market development in Ukraine / I. Shkolnyk, O. Kozmenko // Investment Management and Financial Innovations / International Research Journal – 2008. – Volume 5, Issue 1 – P. 104–112. *Особистий внесок:* досліджено структуру фінансових ринків (0,42 друк. арк., у тому числі автора – 0,21 друк. арк.).
23. Козьменко О. В. Аналіз активів власного капіталу і гарантійного фонду провідних страхових компаній України / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 23. – Суми : УАБС НБУ. – 2008. – С. 302–309 (0,28 друк. арк.).
24. Kozmenko O. The analysis of market structure and dynamics in Ukraine, Russia and European Insurance and Reinsurance Federation (CEA) member states / O. Kozmenko, O. Merenkova, A. Boyko // Problems and Perspectives in Management International Research. – 2009. – Volume 7, Issue 1. – P. 29–39. *Особистий внесок*: досліджено тенденції зміни структури внутрішнього страхового ринку України (0,9 друк. арк., у тому числі автора – 0,3 друк. арк.).

25. Козьменко О. В. Визначення фінансового потоку відносно роботи банку та страхової компанії / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова, Т. В. Доценко // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – № 4 (46). – С. 277–288. *Особистий внесок*: досліджено фінансовий потік страхової компанії, встановлено переваги ефективного управління фінансовим потоком страховика (0,24 друк. арк., у тому числі автора – 0,08 друк. арк.).
26. Козьменко О. В. Щодо питання необхідності розробки стратегії розвитку фінансового ринку України / О. В. Козьменко, І. О. Школьник // Економічні науки. – (Серія "Облік і фінанси") : зб. наук. пр. – Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2008. – Випуск 5 (20). – С. 243–250. *Особистий внесок*: аналіз вітчизняного законодавства, яке регламентує державне прогнозування у фінансовий сфері (0,4 друк. арк., у тому числі автора – 0,2 друк. арк.).
27. Козьменко О. В. Використання байєсівського аналізу при формуванні рейтингової оцінки страхових компаній / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Т. 24. – Суми : УАБС НБУ. – 2009. – С. 62–66. *Особистий внесок*: концепція формування рейтингу страхових компаній, система базових показників для рейтингування (0,24 друк. арк., у тому числі автора – 0,12 друк. арк.).

28. Козьменко О. В. Формування пріоритетів страхового ринку України у відповідності з програмами розвитку страхового ринку Solvency I та Solvency II / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – (Серія "Економічні науки"). – 2008. – Випуск 21, частина 2. – С. 198–202. *Особистий внесок*: аналіз програм розвитку страхового ринку і формування напрямків розвитку вітчизняного страхового ринку (0,32 друк. арк., у тому числі автора – 0,16 друк. арк.).
29. Козьменко О. В. Порівняльна характеристика видів страхування в Україні, Росії, а також Франції та інших країнах ЄС / О. В. Козьменко, А. О. Бойко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 1 (42). – С. 53–59. *Особистий внесок*: співставлення видів і змісту видів страхування, формалізація висновків щодо перспектив запровадження нових видів страхування в Україні (0,36 друк. арк., у тому числі автора – 0,18 друк. арк.).

Навчально-методичні публікації

30. Епифанов А. А. Риск-менеджмент / А. А. Епифанов, О. В. Козьменко, Т. А. Васильева // Менеджмент для магистров : Учеб. пособие. – Сумы : Университетская книга. – 2003. – С. 247–280. *Особистий внесок:* викладено концептуальні основи управління ризиками і узагальнено досвід такого управління (2,10 друк. арк., у тому числі автора – 0,70 друк. арк.).

Тези конференцій

31. Козьменко С. Н. Возможные направления развития страхования экологических и катастрофических рисков / С. Н. Козьменко, О. В. Козьменко // Труды Третьей всероссийской конференции "Теория и практика экологического страхования" – М. : ИПР РАН, 1998. – С. 175–181. *Особистий внесок:* наведено ключові напрямки розвитку страхування екологічних ризиків (0,20 друк. арк., у тому числі автора – 0,10 друк. арк.).
32. Козьменко О. В. Трансформация принципов экологической политики в рамках концепции устойчивого развития / О. В. Козьменко // Модернізація політики та управління в Німеччині і Україні в контексті євроінтеграції : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (17–20 серпня 2006 р.). Том 1. – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2006. – С. 86–87 (0,11 друк. арк.).
33. Козьменко О. В. Проблеми розвитку страхового ринку України / О. В. Козьменко // Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи : тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів та молодих вчених, 25–26 жовтня 2007 р. / Відп. за вип. Б. І. Пшик. – Львів : ЛІБС УБС НБУ, 2007 – С. 83–85 (0,17 друк. арк.).
34. Козьменко О. В. Маркетинг на страховому ринку на шляху до сталого розвитку / О. В. Козьменко // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : зб. тез доп. Першої міжнародної науково-практичної конференції (21–22 вересня 2007 р.). – Суми : СумДУ, 2007. – С. 89–91 (0,13 друк. арк.).

35. Козьменко О. В. Гармонізація страхової справи у контексті сталого розвитку (на прикладі Директив Європейського Співтовариства) / О. В. Козьменко // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26–28 жовтня 2007 р.). – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2007. – С. 215–217 (0,15 друк. арк.).
36. Козьменко О. В. Визначення категорії "страховий ринок" / О. В. Козьменко // Фінансові ринки та інститути : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (7–8 грудня 2007 р.). У 2-х т. – Т. 1. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – С. 257–259 (0,16 друк. арк.).
37. Козьменко О. В. Страховий ринок і страхування екологічних ризиків / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. X Всеукраїнської наук.-практ. конф. (22–23 листопада 2007 року): У 2-х т. – Т. 2. – Суми : УАБС НБУ. – С. 23–25 (0,14 друк. арк.).
38. Козьменко О. В. Екологічна відповідальність і екологічне страхування / О. В. Козьменко, О. О. Неселевська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2008 року): У 2-х т. – Т. 2. – Суми : УАБС НБУ. – *С. 138–139. Особистий внесок*: доведено необхідність встановлення екологічної відповідальності шляхом впровадження екологічного страхування (0,04 друк. арк., у тому числі автора – 0,02 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Козьменко О.В. Страховий ринок України: стратегія функціонування в контексті сталого розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Інститут економіки промисловості Національної академії наук України, Донецьк, 2009.

Дисертація присвячена розробці теоретико-методологічних положень стратегії функціонування страхового ринку України.

Визначено теоретичні засади страхування, зокрема його економічну сутність, функції, принципи та класифікаційні ознаки. Досліджено методологічні засади реалізації системного підходу до формування концепції сталого розвитку, виокремлено місце страхування в концепції сталого розвитку та визначено напрямки суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку страхування та сталого розвитку. Обґрунтовано місце, функції та роль страхового ринку у фінансовій системі країни, впорядковано його структуру. Досліджено сучасний стан та тенденції розвитку страхового ринку України, проведено порівняльну оцінку розвитку видів страхування. Проаналізовано динаміку розвитку екологічної складової страхового ринку України та обґрунтовано концептуальні напрямки розвитку екологічного страхування. Запропоновано методику визначення рейтингу страхових компаній, запропоновано методику формування тарифної ставки в економічному страхуванні. Обґрунтовано концептуальні напрямки державного ре-

гулювання розвитку страхового ринку в контексті забезпечення сталого розвитку та розроблено основні напрямки стратегії подальшого реформування системи державного нагляду за страховим ринком України у відповідності з міжнародними програмами Директиви платоспроможності (Solvency I та II),

Ключові слова: страхування, страховий ринок, сталий розвиток, страхові компанії, екологічне страхування, екологічний ризик, стратегія.

АННОТАЦИЯ

Козьменко О.В. Страховой рынок Украины: стратегия функционирования в контексте устойчивого развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Институт экономики промышленности Национальной академии наук Украины, Донецк, 2009.

В диссертации исследованы теоретико-методологические основы функционирования и стратегического развития страхового рынка Украины в контексте устойчивого развития.

Определены значение, функции, принципы и классификационные признаки страхования на основании оценки существующих подходов к сущности страхования, предложено авторское определение его как специфического вида финансовой деятельности, который возникает в системе экономических отношений как следствие потребности в страховой защите, предусматривает формирование страховых фондов, в том числе путем перестрахования и их дальнейшее перераспределение в результате наступления страхового случая между субъектами соответствующих отношений.

Определены концептуальные направления формирования системного подхода к обеспечению устойчивого развития путем формализации его сущности, принципов, инструментов и составляющих. Инструменты реализации концепции устойчивого развития сгруппированы с точки зрения консервативного подхода и подхода активизации прогрессивных трансформаций.

Исследованы методологические основы реализации системного подхода к формированию концепции устойчивого развития, определено место страхования в системе инструментов реализации концепции устойчивого развития и обоснованы субъектно-объектные взаимосвязи страхования и устойчивого развития общества.

В работе углублены следующие экономические категории: “экологический риск”, “эколого-экономический риск”, “страховой риск”, “экологический страховой риск”. Продемонстрировано влияние экологических рисков на развитие страхового рынка на примере риска изменения климата путем использования P&P-метода. Определены и формализованы потенциальные угрозы и новые возможности для участников страхового рынка в условиях изменения климата.

Определено место и роль страхового рынка как составного элемента финансовой системы страны в условиях формирования рыночной экономики. Выявлены и упорядочены взаимосвязи между страховым рынком, финансовым

рынком, рынком финансовых услуг и рынком страховых услуг по субъектно-объектным признакам. На основании использования системного подхода дано определение страхового рынка с позиции институционального, функционального и подхода в контексте концепции устойчивого развития. Предложено структуру страхового рынка рассматривать с точки зрения субъектно-объектного подхода. Систематизированы подходы к классификации участников страхового рынка, выделены три группы субъектов: страховщики, страхователи и страховые посредники. Доказано, что кардинальным отличием страховых посредников от других участников рынка является отсутствие у них инвестиционной деятельности на финансовом рынке. С точки зрения объектов проанализированы виды и технологии страхования, которые возникают и воспроизводятся в процессе страхования.

Исследовано современное состояние и тенденции развития страхового рынка Украины в контексте развития российского и европейского страхового рынков и проведена сравнительная оценка развития видов страхования как индикаторов его состояния. Проанализирована динамика развития экологической составляющей страхового рынка Украины и обоснованы концептуальные направления развития экологического страхования. Выявлены основные направления системных взаимосвязей экологической составляющей устойчивого развития и экономического роста. Доказано, что с одной стороны экономический рост имеет возрастающее давление на окружающую среду, но с другой стороны дает возможность эффективно управлять природопользованием.

Сформированы концептуальные направления развития страхования катастрофических экологических рисков на примере рисков изменения климата. Обоснована роль рынка перестрахования в развитии экологического страхования в Украине.

Разработана методика определения рейтинговой оценки на основании использования метода Байеса как вероятности выполнения страховой компанией показателей, которые характеризуют ее устойчивость с учетом особенностей ограниченного информационного пространства страхового рынка Украины. Разработанная методика позволяет выявить скрытые недостатки в деятельности страховых компаний, провести группирование по уровню их устойчивости, и получить числовые характеристики уровня устойчивости страховых компаний. Предложена авторская классификация рейтингов страховых компаний по следующим признакам: сфера деятельности – сфера “life”, “non-life”, и сфера перестрахования; в зависимости от органов, определяющих рейтинги – рейтинги надзорных органов, специализированных рейтинговых агентств, которые определяются самим страховщиком при сотрудничестве с другими страховиками в процессе перестрахования.

Обоснованы концептуальные направления государственного регулирования развития страхового рынка в контексте обеспечения устойчивого развития и разработаны основные направления стратегии дальнейшего реформирования системы государственного надзора за страховым рынком Украины в соответст-

вии с международными программами Директивы платежеспособности (Solvency I и II),

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, устойчивое развитие, страховые компании, экологическое страхование, экологический риск, стратегия.

SUMMARY

Kozmenko O.V. Ukrainian insurance market: strategy of functioning in a sustainable development context. – Manuscript.

Dissertation for the Doctor of Science in Economics degree trained at 08.00.08 – Money, finance and credit. – Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Donetsk, 2009.

The dissertation is dedicated to the development of theoretical and methodological provisions of strategy of Ukrainian insurance market functioning.

The theoretical background of insurance, in particular its economical essence, functions, principles and classification characteristics are analyzed. Methodological background of systemic approach to sustainable development concept formation is investigated; the place of insurance in the concept of sustainable development is determined; the directions of subject-object relationship of insurance and sustainable development are identified. The place, functions and the role of insurance market in the Ukrainian financial system are determined; also its structure is harmonized. Current situation and development directions of the Ukrainian insurance market are analyzed as well as insurance types development are compared. Also environmental component dynamics of Ukraine's insurance market is investigated; conceptual trends of environmental insurance are validated. The technique of determining insurance companies rating, and the method of forming tariff rate in environmental insurance are proposed. Conceptual trends of state regulation of insurance market development in the sustainable development context are analyzed; the main trends of further restructuring of Ukrainian insurance market supervision in accordance with the international programs of Directive of solvency (Solvency I and II) are examined.

Keywords: insurance, the insurance market, a sustainable development, the insurance companies, ecological insurance, ecological risk, strategy.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Балацький Олег Федорович

Підписано до друку 18.05.2009.
Формат 60х90/16. Обл.-вид. арк. 1,9.
Гарнітура Times. Тираж 120 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
Адреса: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160